PAWEŁ FILIPOWICZ, PROJEKTOWANIE ARCHITEKTONICZNE, KONSERWACJA ZABYTKÓW, 90-414 ŁÓDŹ, UL. ZIELONA 1/3

WYNIKI
BADAŃ ARCHITEKTONICZNYCH PRZEPROWADZONYCH NA TERENIE ZAMKU W NIEMODLINIE

opracował:
mgr inż. arch. Paweł Filipowicz
współpraca
mgr inż. arch. Maciej Filipowicz

Łódź, 2016 r.

Spis treści:

1. Podstawa opracowania
2. Zakres opracowania
3. Materiały wyjściowe
4. Rozpoznanie wstępne
5. Dokonane obserwacje
6. Wnioski
7. Wnioski do dalszych badań
8. Autorskie wnioski konserwatorskie
9. Ilustracje

1. Podstawa opracowania

Zlecenia Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Opolu na przeprowadzenie badań architektonicznych zamku w zakresie rozpoznania wstępnego.

2. Zakres opracowania

Opracowanie obejmuje swoim zakresie podstawowe ustalenie faz rozwoju bryły zamku w kontekście badań dotychczasowych. Jednocześnie prowadzone prace zabezpieczająco- remontowe zarówno zmieniają dostępne pole obserwacji obiektu, jak i stanowią znaczące utrudnienie wynikające z konieczności zachowania bezpiecznych warunków do prowadzenia badań terenowych. Badania mają szczególne znaczenie ze względu na możliwość nieodwracalnego uniemożliwienia dostępu do niektórych fragmentu obiektu w przyszłości (między innymi prowadzone naprawy pęknięć murów i wzmacnianie elementów konstrukcyjnych, które utraciły swoje właściwości techniczne). Dla rozpoznania faz budowlanych i zweryfikowania dotychczasowego stanu wiedzy, konieczne było dokonanie szczegółowej obserwacji kondygnacji piwnicznej zamku. Najstarsza faza budowlana obiektu (donżon) rozpoznana przez J. Romanowa nie jest możliwa do jakiejkolwiek interpretacji w ramach realizacji niniejszych badań ze względu na zachowanie jej reliktów wyłącznie w warstwach podziemnych.

3. Materiały wyjściowe

1. Kazimierz Rainczak, studium historyczno- architektoniczne ZAMKU W NIEMODLINIE, PKZ Wrocław 1963 r.
2. Aleksandra Paszkowska, Zamek w Niemodlinie, dzieje i architektura, Niemodlin 2007 r., wyd. Niemodlińskie Towarzystwo Regionalne
3. KUBIT SP, Projekt budowlany na roboty zabezpieczające budynku głównego zamku Księcia Bolesława Niemodlińskiego w Niemodlinie, autorzy arch. Agnieszka Kubit, inż. Florian Nadolski, inż. Janusz Petri

4. Jerzy Romanow, Zamek w Niemodlinie wyniki badań archeologiczno- architektonicznych na terenie części wschodniej dziedzińca honorowego i części zachodniej fosy zamkowej, Wrocław, 2009 r.
5. Arkadiusz Przybyłok, Mury miejskie na Górnym Śląsku w późnym średniowieczu, praca doktorska napisana pod kierownictwem prof. dr hab. Leszka Kajzera, Uniwersytet Łódzki, Wydział Filozoficzno- Humanistyczny Instytut Archeologii.
6. Mapa sytuacyjno- wysokościowa zamku i jego bezpośredniego otoczenia (udostępnienie niemodlinzamek.pl).
7. Materiały kartograficzne i fotograficzne dostępne w Internecie, w szczególności zawarte w geoportal.gov.pl

Powyższe opracowania, a zwłaszcza praca Aleksandry Paszkowskiej oraz Jerzego Romanowa powołują się na opracowania wcześniejsze, w tym własne badania J. Romanowa prowadzone na terenie zamku w latach 60-tych XX w.

Opracowania wymienione powyżej charakteryzuje znaczne zaawansowanie w zakresie ustalenia kalendarium historii zamku, prób interpretacji materiałów archiwalnych, oraz oceny wartości i stratygrafii zachowanych elementów zamku, przede wszystkim w zakresie historii rozwoju bryły zamku, zawierając zbieżne, choć niekiedy nie jednakowe informacje.

Najistotniejszym źródłem informacji, dla ustalenia historii obiektu, wydaje się studium historyczno- architektoniczne Kazimierza Rainczaka. Dla najwcześniejszej fazy funkcjonowania zamku najcenniejszymi są niewątpliwie wyniki badań realizowanych przez J. Romanowa. Aleksandra Paszkowska dokonała podsumowania dotychczasowej wiedzy na temat obiektu, zebrała literaturę tematu.

Arkadiusz Przybylok dokonał analizy relacji przestrzennych pomiędzy zamkiem i miastem, co okazało się istotne dla niektórych wątków analizowanych w ramach niniejszych badań.

Wymienione opracowania powołują się na istniejący przekaz ikonograficzny, wykorzystywany i istotny dla realizacji niniejszych badań i ich wyników. Szczególne znaczenie posiadają dwa powszechnie publikowane przekazy widoku zamku z roku 1734 i 1744 (drugi z nich autorstwa Friedricha Wernera).

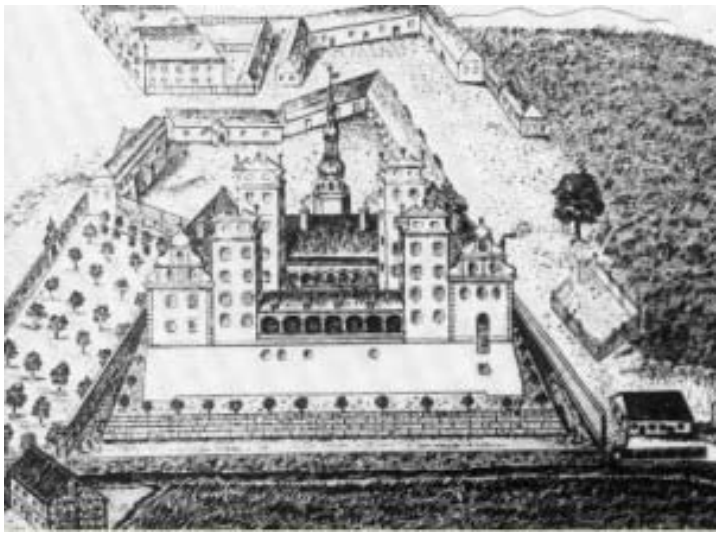

Widok zamku od strony wschodniej, ok. 1730 r.

Friedrich Werner, widok zamku od stronny południowej, 1744 r.

Ponadto zachował się dość bogaty zespół fotografii zamku z końca XIX i początku XX w.

Do celów niniejszego opracowania posłużono się wykazem „ważniejszych wydarzeń w dziejach Niemodlina i zamku" autorstwa Aleksandry Paszkowskiej. Ich wybór jako najistotniejszych dla interpretacji historii budowlanej zamku, wraz komentarzem autorów, zamieszczono poniżej.

1224- potwierdzenie istnienia wieży mieszkalnej
1260- Niemodlin przekazany jest księciu Władysławowi I Opolczykowi
W powyższym przedziale czasowym powstać ma wieża mieszkalna, następnie zostaje ona rozebrana i wzniesiona kolejna, wpisana w obwód obronny miasta. Nie jest jednak jasne, czy Niemodlin w tym czasie jest już miastem i tym bardziej, czy posiada obwód obronny.
1283- potwierdzenie archiwalne istnienia miasta Niemodlina
1294- pierwsza wzmianka o kasztelanie niemodlińskim
ok. 1313- powstanie Księstwa Niemodlińskiego i budowa odrębnego obwodu obronnego wokół drugiej wieży.
Według Rainczaka Bolko I , tytułujący się księciem na Opolu i Niemodlinie buduje tu swój zamek
1428- zniszczenie miasta i prawdopodobnie zamku przez Husytów
Wzrost rangi Niemodlina (kasztelania) i rok 1313 można wiązać z działalnością inwestycyjną w obrębie zamku i jego fazą gotycką.
1450- Bolko V przejmuje Niemodlin, druga wieża zostaje rozebrana, a jej obwód obronny powiększony, powstaje gotycki pałac na południowym krańcu obwodu
1460- Niemodlin wraca pod panowanie książąt opolskich
1552- Według Rainczaka pożar niszczący miasto i zamek.
1572- *Niemodlin otrzymuje Caspar Pückler, prawdopodobny początek renesansowej przebudowy.*
Dość ubogi zasób informacji dotyczący wydarzeń mogących mieć bezpośredni wpływ na działania inwestycyjne w zamku pomiędzy latami 1294 (potwierdzenie kasztelanii) i 1527 (początek fazy renesansowej) nie uwzględnia co najmniej dwóch faz budowlanych zakrojonych na szeroką skalę w okresie rozwiniętego gotyku (rozpoznane w trakcie niniejszych badań podwyższenie skrzydła południowo- zachodniego wraz z przyporą południową murami o wątku gotyckim i rozpoznanie murów gotyckich w elewacji północno- wschodniej).

1589-1593- *kolejna przebudowa istniejącego już budynku i dobudowanie nowego skrzydła zachodniego, zgodnie z umową zawartą pomiędzy Balthazarem Pücklerem a Hansem Czerrem i Jakobem Westphalem, mistrzami murarskimi z Karniowa, wzniesienie wieży bramnej na osi nowego skrzydła, 1599 odlanie dzwonów zegarowych dla wieży bramnej zamku.*

Istotne fragmenty przytoczono poniżej: *„Nowe skrzydło zamkowe miało mieć 28 lub 29 sążni długości, sięgać aż za piekarnię, tak głęboko, jak to konieczne, na pierwszej kondygnacji mur ma mieć 3 łokcie grubości, na drugiej 2 ½ łokcia, trzeciej 1 ½ łokcia. W świetle skrzydło to powinno mieć 11 łokci, mur wewnętrzny w gruncie ma mieć 2 ½ łokcia grubości, na drugiej kondygnacji 2 łokcie na trzeciej 1 ½ łokcia, Główny szczyt na starym skrzydle powinien zostać kunsztownie wywiedziony, wedle wzoru z Nysy. Nowe skrzydło winno być „przez siebie dwakroć sklepione" i na dole ponad ziemią i w górze pod dachem, cegłami wybrukowane, wejście zamkowe wewnątrz, jak dawniej dwa razy sklepione i wybrukowane zostanie. Wieża powinna w gruncie na 3 łokcie, ponad gruntem , aż do wysokości sięgającej sążeń ponad dach na 2 ½ łokcia grubości wykonana zostać…. Schody i wejścia do piwnic, przez i na zewnątrz komnat powinny być zrobione wedle potrzeby. Jedno wejście przy starym skrzydle powinno być wykonane do właściwej wysokości razem z wieżyczką nad nim, lecz drugie wejście przy piekarni nie powinno sięgać wyżej niż dach nowego skrzydła. … Kominy właściwej wysokości winny być ozdobnie wykonane. I cały dom ozdobnie obrobiony, zaprawiony, otynkowany i pobielony …."*

Powyższy tekst zwiera szereg informacji istotnych przy realizacji niniejszych badań architektonicznych, a zwłaszcza określa grubości realizowanych murów, ustala lokalizację klatek schodowych i sąsiedztwo jednej z nich z piekarnią zamkową, a przede wszystkim pozwala przypuszczać, że wejście do zamku (wieża bramna) zlokalizowana jest w miejscu starszego wejścia, skoro *jak dawniej dwa razy sklepione i wybrukowane zostanie.*

Rainczak, odnosząc się do powyższej umowy i urbarza z 1577-80 r. pisze, że nie należy wykluczać (w odniesieniu do skrzydła północno- zachodniego) możliwości gruntownej przebudowy istniejącego skrzydła, pogrubienia murów celem założenia sklepień oraz nadbudowania o jedno piętro.

ok. 1610- *do istniejących dwóch skrzydeł zostaje dobudowane skrzydło północne z kaplicą oraz wschodnie z otwartą galerią; powstaje dziedziniec arkadowy oraz cztery wieże z klatkami schodowymi w jego narożnikach, we wschodniej części założenia powstaje mur kurtynowy* zbastejkami.

Powyższy tekst budzi wątpliwości w zakresie dobudowy skrzydła północnego (północno-wschodniego), skoro szczytowa ściana krypty od strony południowo- wschodniej posiada cechy ewidentnie gotyckie zarówno w zakresie materiałowym, jak i technologicznym (wątek), podobnie fragmenty ściany elewacji północno-wschodniej zamku. Należy przyjąć, że następuje w tym miejscu przebudowa skrzydła i lokalizacja kaplicy z wykorzystaniem kubatury już istniejącej, ewentualnie podwyższenie skrzydła.

1733-1748- budowa nowego mostu, zmiana dachów zamku na mansardowe, skrzydło południowe i północne zyskuje barokowe szczyty, barokizacja elewacji dziedzincowej skrzydła wschodniego z galerią.

1779-1822- *likwidacja galerii w skrzydle wschodnim i urządzenie w nim pomieszczeń mieszkalnych, nakrycie dachami wież narożnych (likwidacja attyk), remont wnętrz, zasypanie fosy i początki parku angielskiego wokół zamku.*

1822-60- *zamurowanie krużganków dziedzińcowych i wstawienie okien w światła renesansowych arkad*

1869-1873- *przebudowa budynku bramnego, przekształcenie barokowej kaplicy w neogotycką, remont wnętrz zamkowych, dobudowanie tarasu do skrzydła południowego.*

1918-1935- *restauracja głównej wieży zamkowej i remont wnętrz, odsłonięcie krużganka dziedzińcowego w parterze skrzydła południowego, przebudowa tarasu.*

4. Rozpoznanie wstępne

Głównym celem niniejszego opracowania jest prowadzenie badań architektonicznych w obrębie prowadzonych równocześnie prac zabezpieczająco- budowlanych. Nie jest to jednak realne bez odniesienia się do dotychczasowych ustaleń. W pierwszej fazie badań przeprowadzono szczegółowe oględziny kondygnacji piwnicznej. Rozpoznano przede wszystkim zasięg gotyckiej fazy funkcjonowania zamku. Rozpoznanie to, przedstawione w dalszej części opracowania ma szczególne znaczenie z uwagi na fakt, że dostrzeżono rozbieżności dotyczące stratygrafii murów zamku podane w opracowaniu J. Romanowa i A. Paszkowskiej oraz starsze Konigera. J Romanow uznał, że zamek, jako wieża mieszkalna otoczona fosą, został obudowany murem kurtynowym w linii dzisiejszego dziedzińca zamkowego wraz z gruntem pod skrzydłem południowo- wschodnim, do którego następnie dobudowano od zewnątrz domy mieszkalne południowo- zachodni i następnie północno- wschodni (poł. XV w.). W kalendarium A. Paszkowskiej podano podobną chronologię średniowiecznego rozwoju obiektu i dodatkowo zamieszczono w opracowaniu rysunek „najważniejsze etapy rozwoju zabudowy zamku- schemat (na podstawie ustaleń H. Lutscha, L. Burgemajstra, K. Rainczaka, W. Piszczałowskiego i J. Romanowa). Rysunek ten przedstawia gotycką fazę funkcjonowania zamku (po rozebraniu donżonu) wraz z budynkami południowo- zachodnim i północno- wschodnim. Uznano więc za kluczowe rozpoznanie na poziomie piwnic, miejsc styku gotyckich murów dawnego obwodu zewnętrznego z ww. budynkami. Pobieżne oględziny naturalnych odkrywek zewnętrznych murów elewacyjnych pozwoliły dostrzec co najmniej dwie odróżniające się fazy gotyckie, wskazujące na podwyższanie zamku o kolejne kondygnacje. Rozpoznanie to jest szczególnie czytelne w elewacji południowo- zachodniej.

Obserwacje prowadzone na poziomie piwnic były utrudnione ze względu na liczne opłaszczowania powierzchni ścian starszych zarówno w wyniku działań naprawczych, jak również opierania sklepień w większości nowożytnych, niemal bezpośrednio na odsadzkach często starszych fundamentów. Wyniki badań na poziomie piwnic są przedstawione w dalszej części opracowania.

W trakcie oględzin otoczenia zamku dostrzeżono w dawnym budynku mieszkalnym, zlokalizowanym od północy dziedzińca honorowego, w zachodniej części elewacji północnej, znaczne powierzchnie muru wzniesionego w wątku gotyckim. Mur w tym miejscu pełni jednocześnie funkcję muru oporowego, pokonującego tu różnicę wysokości terenu około 3 m. Dotychczasowe odkrycia, analiza murów miejskich przeprowadzona przez A. Przybyłoka oraz rozpoznanie przebiegu fragmentu muru obronnego w południowej części dziedzińca honorowego, pozwalają na hipotetyczne uznanie, że przybliżony obwód istniejącego dziedzińca honorowego jest bliski obwodowi starszego muru średniowiecznego, wydzielającego przedzamcze i oddzielającego je od miasta.

Powiązanie tego obwodu z zamkiem posiada znaczenie dla interpretacji wyników badań w obrębie jego elewacji północno- wschodniej.

Niemodlin, budynek północny dziedzińca honorowego, widok od strony północnej. Między przyporami jeden z fragmentów muru o zachowanym wątku gotyckim.

Niemodlin, budynek północny dziedzińca honorowego, widok od zachodu. Widoczna kontynuacja skarpy w kierunku zachodnim.

5. Dokonane obserwacje

Dokonane obserwacje zostały udokumentowane na kartach poszczególnych pomieszczeń, elewacji oraz rozpoznanych węzłów. Numerację pomieszczeń przyjęto za projektem budowlanym na roboty zabezpieczające budynku głównego zamku Księcia Bolesława Niemodlińskiego w Niemodlinie, arch. Agnieszki Kubit, inż. Floriana Nadolski, inż. Janusza Petri.

Piwnica

Pomieszczenie 06

Krypta kaplicy. W ścianie południowo- wschodniej zachowany gotycki wątek muru za wyjątkiem okienka umieszczonego na osi ściany, wykonanego wtórnie wraz z nadprożem. Narożnik południowy, szczególnie istotny dla uzyskania stratygrafii zamku niedostępny z powodu istniejących tu betonowych sarkofagów. Sklepienie kolebkowe, od strony południowo- zachodniej oparte na murze kamiennym (zapewne fundamentowym), na którym można rozpoznać najniższe warstwy cegieł o proporcjach cegieł gotyckich, powyżej oparcie sklepienia. Od strony północno- wschodniej kolebka sklepienna spływa bezpośrednio do poziomu posadzki.

Pomieszczenie 05

Dalsza część krypty, sklepiona tym samym sklepieniem, co pomieszczenie 06. Obserwacje analogiczne, jak w pomieszczeniu 06, lecz od strony południowo- zachodniej, nad kamiennym fundamentem i poniżej oparcia sklepienia czytelne dwie warstwy cegieł ułożonych w wątku gotyckim.

Pomieszczenie 04

Dalszy ciąg podpiwniczenia kaplicy, obserwacje ścian południowo- zachodniej i północno- wschodniej analogiczne do obserwacji w pomieszczeniach 05 i 06. Ściana południowo- wschodnia wykonana z muru o wątku blokowym, nowożytnym, ściana północno- zachodnia o wątku nieuporządkowanym wykonana z cegieł i kamieni granitowych o nieregularnym kształcie i płaskiej powierzchni od strony pomieszczenia.

Powyżej pomieszczeń 06,05,04 (w kaplicy), w odsłoniętej pasze sklepiennej od strony południowo- zachodniej rozpoznano, powyżej oparcia łuku sklepiennego, ukośnie ułożoną warstwę cegieł, niewątpliwie stanowiącą oparcie sklepienia starszego, o nieokreślonej geometrii. Być może przesklepienie piwnic skrzydła północno- wschodniego posiadało wcześniej mniejsze rozpiętości i pośrednie oparcia, wydzielające równoległe trakty piwniczne.

Pacha sklepienia krypt widoczna od strony południowo- zachodniej. Ukośnie ułożone warstwy cegieł tworzą oparcie dla nieistniejącego sklepienia.

Pomieszczenie 03

Pomieszczenie przesklepione kolebkowo. Od strony południowo- zachodniej mur we fragmentach gotycki, znaczna część powierzchni o wątku nowożytnym, blokowym lub o wątku nieuporządkowanym. Poniżej mur kamienny analogiczny, jak w pomieszczeniach 06, 05, 04. W narożniku zachodnim, powyżej muru kamiennego zmienna stratygrafia przyległych do niego ścian. W dolnej partii narożnika mur południowo- zachodni przylega do muru północno- zachodniego, wyższe warstwy układają się w odwrotnej chronologii. W dolnych partiach muru, w obu ścianach, brak wątku gotyckiego, powyżej mur starszy (ściany południowo- zachodniej) ułożony jest w wątku gotyckim.

W górnej partii muru południowo- zachodniego zamurowany otwór, pozostający w kolizji z istniejącym sklepieniem. Wokół otworu mur o powierzchni niejednorodnej z licznymi przemurowaniami. Powyższa obserwacja pozwala wnioskować, że sklepienie powstało po funkcjonujących w tym miejscu przekształceniach nowożytnych zamku, zamurowanie okna nastąpiło zapewne wraz z budową krużganka , jednak przed budową sklepienia, gdyż na jego styku z otworem okiennym wykonano słabo czytelną lunetę niwelującą ww. kolizję.

Pomiędzy pomieszczeniami 02 i 03

We wtórnie wykutym lub rozkutym przejściu rozpoznano od jego strony południowo-zachodniej wtórne obustronne opłaszczowania muru tworzące opór sklepienny, wyrównane wtórnie fragmenty narożnika oraz wewnątrz ściany wnętrze starszego muru zawierające nieregularnie ułożone cegły przelane wapnem. Ślady ułożenia cegieł w warstwach są tu słabo czytelne. Dokumentowany fragment piwnicy posiada kluczowe znaczenie dla potwierdzenia lub wykluczenia

istnienia w tym miejscu zakładanego przez Romanowa zewnętrznego narożnika północnego pierwszego obwodu zamkowego współistniejącego z drugą fazą donżonu. Zachowany relikt opłaszczowanego muru biegnącego dalej w kierunku północno- wschodnim nie jest możliwy do obserwacji w domniemanym narożu z uwagi na jego wtórne omurowanie od strony pomieszczenia 02. Próby Rozbiórki fragmentu obmurowania nie podjęto z uwagi na oparcie na nim sklepienia pomieszczenia 02. Ewentualnego rozwarstwienia i styku dwóch faz gotyckich zamku w tym miejscu jednoznacznie nie ustalono.

Pomieszczenie 02

Pomieszczenie przekryte sklepieniem kolebkowym, nowożytnym. Poza przejściem do pomieszczenia 03 omówionego powyżej rozpoznano tu od strony północno- wschodniej przejście na zewnątrz zamku, zapewne związane z fortyfikacjami nowożytnymi. Ponadto od tej samej strony pomieszczenia dostrzeżono fragmenty muru o zróżnicowanym wątku, w większości nowożytnym, blokowym; w narożniku wschodnim, bezpośrednio nad posadzką z cegieł, o cechach średniowiecznych; w narożniku północnym 11 warstw cegieł poniżej klucza sklepienia ułożonych w wątku gotyckim i zakończonych czytelnym rozwarstwieniem z murem biegnącym w kierunku północno- wschodnim. Poniżej mur ułożony w wątku blokowym i główkowym, w najniższych partiach muru bez regularnej kontynuacji poszczególnych warstw.

Narożnik północny, poniżej sklepienia nieprzewiązany, ściana północno- wschodnia kontynuuje się w kierunku północno- zachodnim.

Rozpoznanie w tym miejscu (skrzydło renesansowe) silnie przekształconej ściany o niejednoznacznych cechach technologicznych oraz rozwarstwienie ww. narożniku jest szczególnie zastanawiające. Powiązanie niniejszych obserwacji z powierzchnią elewacji w narożniku północnym, pozwalają na wysunięcie hipotezy, która została omówiona w dalszej części opracowania.

Pomieszczenie 01

Posiada sklepienie kolebkowe, z lunetą okienną od strony elewacji zewnętrznej. Od południowego- wschodu zejście do piwnicy z szyją wejściową o znacznych przekształceniach. Szyja przesklepiona kolebkowo. Jej ściana północno- wschodnia, od strony pomieszczenia, z zachowanym wątkiem gotyckim, zapewne związanym z murem południowo- zachodnim skrzydła północno- wschodniego. Od strony dziedzińca wątek nowożytny, rozwarstwienie obu części czytelne, przebiegające wzdłuż nieregularnej linii. Od strony przeciwnej mur o wątku gotyckim i nowożytnym analogiczne, jak po stronie przeciwnej. Istotne jest rozpoznanie tu gotyckiego muru prostopadłego do dawnej ściany kurtynowej (przed budową skrzydła renesansowego). Możliwość funkcjonowania średniowiecznych budynków przyległych do północno- zachodniej kurtyny zamku sugerował Rainczak. Nie bez znaczenia jest fakt, że omawiane mury szyi zejścia piwnicznego nie mogły prowadzić do otworu drzwiowego i funkcjonować jako zejście do średniowiecznych piwnic, gdyż w tym miejscu znajdowała się zewnętrzna ściana zamkowej kurtyny.

W wejściu do piwnicy czytelne, po obu stronach, rozkucie muru kurtynowego oraz wtórne opłaszczowanie ściany i oparcie sklepienia nowożytnego.

Pomieszczenie 08

Przesklepione kolebką, dolne fragmenty murów ścian podłużnych (poniżej oparcia sklepienia) niejednakowe. Mur południowo- wschodni kamienno- ceglany, północno- zachodni ceglany z pojedynczymi blokami granitowymi. Ściana szczytowa północno- wschodnia o wątku nowożytnym, blokowym, południowo- zachodnia znacznie przekształcana, o wątku zmiennym, z fragmentem muru o wątku gotyckim (górna partia strony południowo- zachodniej). Mógłby on być interpretowany jako relikt starszej średniowiecznej bramy, wysuniętej poza linię muru kurtynowego zamku, skoro w umowie z roku 1589 zapisano *„wejście zamkowe wewnątrz, jak dawniej dwa razy sklepione i wybrukowane zostanie"*, na co zwrócono uwagę wcześniej. W pobliżu narożnika zachodniego, w ścianie zewnętrznej przekuty otwór o głębokości około 2m (grubość piwnicznych ścian wg. tej samej umowy wynosić miała 3 łokcie).

Pomieszczenie 010

Wąskie przejście pomiędzy pomieszczeniami 08 i 011 (pod wjazdem do zamku) o ścianach podłużnych rozwarstwionych i wtórnych w stosunku do ścian poprzecznych.

Pomieszczenie 011

Pomieszczenie o cechach analogicznych do pomieszczenia 08, symetryczne do niego względem osi bramy, lecz odmienne w następującym zakresie. W narożniku południowym zamkniętym skośną ścianą znajduje się wejście do wąskich, kręconych schodów, biegnących na poziom przyziemia. Schody i skośna ściana nie wykazują rozwarstwienia chronologicznego w stosunku do murów przyległych. W ścianie południowo- wschodniej, poniżej oparcia sklepienia, rozpoznano dwa niewielkie fragmenty muru o wątku gotyckim (zapewne zewnętrzna powierzchnia muru kurtynowego). Fragment znajdujący się w pobliżu naroża wschodniego pomieszczenia posiada jednak opracowane spoiny o powierzchni gładkiej, nieco wypukłej, z dwoma równoległymi nacięciami zarówno w spoinach poziomych jak i pionowych, wykonanych jeszcze w niezwiązanej zaprawie. Nacięcia poziome wykonano po zrealizowaniu nacięć pionowych. Opracowanie spoiny o podobnych cechach spotyka się często w murach zewnętrznych budynków gotyckich. Nie spotyka się ich jednak poniżej poziomu terenu. Dokonane rozpoznanie może wskazywać, że fosa przyległa od północnego-zachodu do muru obwodowego zamku znajdowała się bezpośrednio przy ścianie zamku, a dobudowane skrzydło renesansowe wraz z piwnicami zlokalizowano na miejscu tej fosy.

W ścianie północno- zachodniej, w pobliżu zachodniego narożnika pomieszczenia, znajduje się przejście do fortyfikacji nowożytnych zamku.

Ściana szczytowa, północno- wschodnia, posiada fragmenty muru ułożonego w wątku gotyckim, analogicznie, jak w pomieszczeniu symetrycznym względem przejazdu bramnego (08). Ściana przeciwległa takich cech nie posiada.

W otworze okiennym udokumentowano połączenie krzywizny kolebki sklepiennej z murem północno- zachodnim piwnicy, wraz z wypełnieniem murem i przesklepieniem przestrzeni pomiędzy oknem i kolebką sklepienia. Całość wydaje się jednorodna chronologicznie, a widoczne pionowe rozwarstwienie wydaje się posiadać cechy wyłącznie technologiczne.

Pomieszczenie 012

Przekryte sklepieniem kolebkowym. W narożniku wschodnim skośno biegnąca ściana, wydzielająca omówioną w pomieszczeniu 011 kręconą klatkę schodową. Skośny mur jest nieprzewiązany ze ścianą południowo- wschodnią piwnicy i dobudowany do niej. Mur południowo-wschodni z czytelnym, poniżej sklepienia, wątkiem gotyckim, widocznym także nad wejściem, reliktem kolejnych schodów biegnących na poziom parteru w kierunku wschodnim. Zachowane są dwa pierwsze stopnie biegu schodowego, dalej schody są zamurowane. Powstały zapewne w tym samym czasie, co sklepienie, co potwierdza staranne i jednorodne przenikanie powierzchni kolebki i lunety prowadzącej na schody. Boczne ściany schodów wykonano w wątku nowożytnym, czytelnie oddzielającym się od muru gotyckiego, zachowanego na całej wysokości ściany zamykającej lunetę prowadzącą na te schody. Wątek ten widoczny jest również ponad otworem wejściowym, aż do narożnika południowego pomieszczenia. Narożnik południowy jest nieprzewiązany, czytelnie uwidaczniający dobudowanie ściany nowożytnej (pomiędzy pomieszczeniami 012 i 013) do gotyckiej ściany południowo- wschodniej. Pomiędzy wcześniej opisanym wejściem na zamurowane schody i narożnikiem południowym należało oczekiwać styku dwóch kolejnych faz gotyckich, związanych z dobudową domu mieszkalnego do muru obwodowego powstałego wokół donżonu z drugiej fazy jego funkcjonowania, o ile stratygrafia J. Romanowa miałaby uzyskać w tym miejscu potwierdzenie. Gotycki mur dostępny do obserwacji na odcinku od ww. schodów do narożnika południowego pomieszczenia, takiego rozwarstwienia nie posiada, co wydaje się podważać rozpoznanie Romanowa.

Pomieszczenie 013

Narożnik zachodni zamku. Pomieszczenie przekryte sklepieniem kolebkowym. Ściany południowo- zachodnia, północno- zachodnia i północno- wschodnia nowożytne. Ściana południowo-wschodnia z zachowanym na znacznej powierzchni (poniżej sklepienia i w obrębie lunety nad przejściem do pomieszczenia 014) wątkiem gotyckim. Przejście do pomieszczenia 014 bez śladu nadproża, w przejściu mur wykuty. Przejście to powstało wraz z budową pomieszczenia i jego przesklepienia, co jest czytelne w jednorodnej linii przenikania sklepienia i lunety. Narożnik południowy nieprzewiązany, z czytelnym wtórnym przyleganiem muru nowożytnego biegnącego na północny- zachód do muru ściany południowo- wschodniej pomieszczenia.

Pomieszczenie 014

Pomieszczenie przekryte sklepieniem kolebkowym, o ścianach szczytowych w wątku gotyckim, o powierzchni posadzki około 55 cm powyżej posadzki pomieszczenia 013. Mur północno-zachodni z wnęką na osi ściany, przesklepioną łukiem odcinkowym, umieszczoną powyżej przejścia do pomieszczenia 013. Boczne ściany wnęki również gotyckie, ściana zamykająca wnękę jednorodna z otaczającym ją murem. W najwyższej partii mur przemurowany cegłami ułożonymi w wątku główkowym. Łuk odcinkowy zamykający od góry wnękę znajduje się powyżej kolebki pomieszczenia. Mur południowo- wschodni (również gotycki) z analogicznie przemurowaną jego najwyższą częścią. Ceglana posadzka posiada obniżenie ściekowe od strony południowo- zachodniej zakończone zamurowanym kanałem umieszczonym nad posadzką.

Do pomieszczenia prowadzi zejście o śladach licznych przekształceń, z fragmentami murów o wątku gotyckim od strony północno- zachodniej (między innymi przebudowa związana z wyprowadzeniem nowożytnego zejścia do pomieszczenia 012). Od strony południowo- zachodniej,

nad zejściem do piwnicy, mur gotycki, przemurowany lub nadbudowany o 16 warstw cegieł. Narożnik zachodni nieprzewiązany, z fragmentami wątku gotyckiego po obu stronach. Znaczne przekształcenia narożnika utrudniają jednoznaczną interpretację stratygraficzną tego fragmentu obiektu. Jednak czytelne jest wtórne przyleganie muru północno- zachodniego do starszego muru południowo-zachodniego. Powyżej do muru północno- zachodniego przylega wtórne przemurowanie nowożytne ściany południowo- zachodniej. Obok, w ścianie północno- zachodniej, częściowo zamurowany łuk zejścia do piwnicy 012. Bezpośrednio nad jego zwieńczeniem relikt niewielkiego przesklepienia otworu, być może strzelniczego. Dalej, na północny- wschód wyraźnie oddzielający się mur z przewagą wątku blokowego, zapewne opłaszczowanie lub wymiana części muru gotyckiego. Po przeciwnej stronie zejścia mur nowożytny o wątku blokowym.

Pomieszczenie 015

Pomieszczenie przekryte sklepieniem kolebkowym. Powierzchnia ceglanej posadzki około 95 cm powyżej pomieszczenia 014. Mury szczytowe o wątku gotyckim. Mur północno- zachodni, w obrębie przejścia, przemurowywany (zapewne naprawa powierzchni ściany). Mur południowo-wschodni zachowany z nielicznymi ubytkami, dobrze zachowanym, zapewne pierwotnym, przejściem do pomieszczenia 016. Od północnego- wschodu zejście do piwnicy z wypełnieniem pomiędzy sklepieniem i murem północno- wschodnim budynku o czytelnym wątku gotyckim. Powyższe rozpoznanie pozwala na uznanie sklepienia kolebkowego nad piwnicą zapewne pierwotne, a niewątpliwie średniowieczne. W części środkowej piwnicy znajduje się pas sklepienny o szerokości około 390 cm, wzmacniający ww. sklepienie. Jego znaczenie konstrukcyjne i lokalizacja w tym właśnie miejscu pozostaje o ustalenia. W górnej części czytelna szczelina pomiędzy ww. pasem oraz murem sklepienia. W ścianie południowo- zachodniej znajdują się dwie wnęki, znajdująca się od strony południowo- wschodniej posiada opracowanie muru o wątku gotyckim.

W sąsiedztwie północno- wschodniej ściany, w pobliży zejścia do piwnicy znajduje się w posadzce prostokątny otwór o głębokości około 200 cm, wymiarach 187x146 cm, jego dno jest pokryte posadzką, ściany boczne murowane. Z wnętrza komory, w kierunku północno- zachodnim biegnie poniżej posadzki kanał o długości 312 cm i szerokości 141 cm. Przesklepiony jest łukiem pełnym. Wysokość kanału około 70 cm. W kierunku przeciwnym biegną dwa kanały jeden pod drugim, sięgając długości 422 cm. Wloty kanałów szerokości 62 i 107 cm. Kanały biegną aż do miejsca zagruzowania. Od południowego zachodu komora jest przewężona do szerokości 84 cm i na tym fragmencie jest przesklepiona nadprożem odcinkowym. Komora posiada w narożniku wschodnim niewielki kanał, zapewne spalinowy, z powierzchnią pokrytą sadzą. Liczne ślady sadzy rozpoznano również wewnątrz opisywanej komory, zwłaszcza na jej posadzce oraz we wlotach do kanałów. Obiekt jest wykonany z cegieł o proporcjach wskazujących na jego nowożytny charakter.

Opisany zespół kanałów zapewne należy wiązać z funkcjonowaniem w zamku systemu ogrzewania nagrzanym powietrzem (hypokaustum) i powinien być objęty dalszymi badaniami terenowymi.

Sądząc bo obecności obniżenia ściekowego w pomieszczeniu sąsiednim (14) zakończonego zamurowanym otworem od strony opisywanego pomieszczenia 15, należy spodziewać się tu starszego poziomu użytkowego, a więc około 95 cm poniżej istniejącej posadzki. W takim wypadku rozpoznane relikty urządzeń grzewczych znajdowałyby się w najniższym miejscu około 105 cm poniżej posadzki, a część kanałów biegłaby ponad jej poziomem.

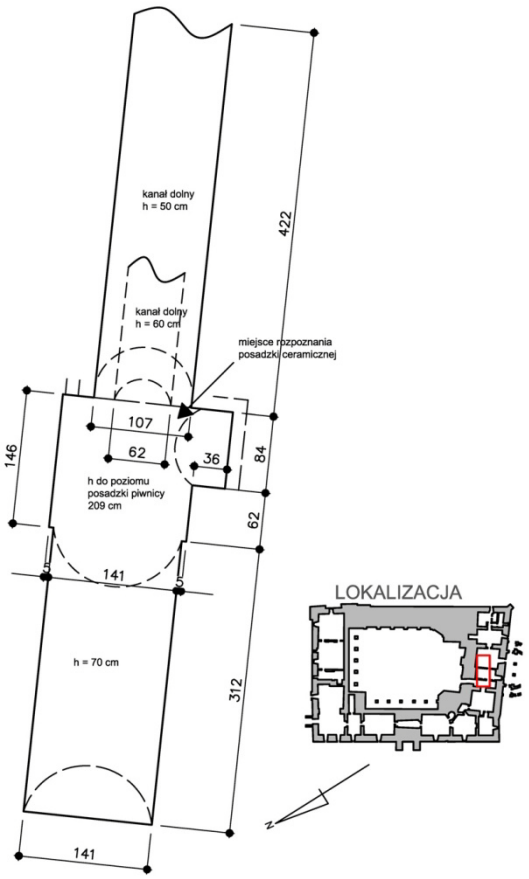

Rysunek inwentaryzacyjny rozpoznanych kanałów. Rzut na poziomie ok. 180 cm poniżej posadzki piwnicy

Pomieszczenie 016

Pomieszczenie przekryte sklepieniem kolebkowym. Mur południowo- zachodni o wątku gotyckim, z otworem okiennym o rozglifieniu o analogicznym wątku. Narożniki glifów okiennych i płaszczyzny ściany jednorodne, jednofazowe. Rozglifienie asymetryczne (z oknem przesuniętym w kierunku zachodnim w stosunku do osi otworu we wnętrzu piwnicy). Na powierzchni ściany, jej dwa fragmenty przemurowane, od strony narożnika południowego zapewne zamurowana wnęka lub otwór okienny, od strony narożnika zachodniego prawdopodobnie wynik działań naprawczych muru.

Mur północno- wschodni o wątku gotyckim z fragmentami przemurowanymi. Na osi ściany wejście do piwnicy ze śladem rozkucia muru gotyckiego i w dalszej części, od strony południowo-wschodniej, z murem o wątku gotyckim. Jest to zapewne relikt szyi piwnicznej lub fragmentu budynku łączącego pierwotnie donżon z południowo- zachodnim domem mieszkalnym. Powstał on jednak po zbudowaniu tego domu, gdyż jest dobudowany do muru północno- wschodniego piwnicy, co jest widoczne na styku tych obiektów. Szczególne znaczenie może posiadać zamurowany otwór na styku schodów i muru od strony narożnika wschodniego pomieszczenia, na wysokości około 210 cm nad poziomem posadzki. Analogiczne zamurowane wnęki o dość symetrycznym rozstawie i na tym samym poziomie rozpoznano w pomieszczeniu 17 i w opisie tego pomieszczenia zostały zinterpretowane.

Mur północno- zachodni, poniżej oparcia sklepienia, gotycki z otworem drzwiowym umieszczonym we wnęce z widocznym fragmentem pierwotnego nadproża odcinkowego.

Po przeciwległej stronie pomieszczenia mur poniżej oparcia sklepienia o wątku nowożytnym, blokowym.

Narożniki północny i zachodni pomieszczenia przewiązane, jednorodne. Narożnik południowy niejednoznaczny do ustalenia chronologii przylegania ścian ze względu na obustronne naprawy muru. Narożnik wschodni nieprzewiązany ze ścianą południowo- wschodnią, wtórną w stosunku do muru północno- wschodniego.

Przeprowadzone obserwacje prowadzą do wniosku, że mur pomiędzy pomieszczeniami 16 i 17, wraz z opartym na nim sklepieniem, jest murem wtórnym, nowożytnym.

Pomieszczenie 17

Pomieszczenie narożne, południowe, przekryte sklepieniem kolebkowym. Od strony południowo- zachodniej posiada wtórne podziały, wydzielające pomieszczenie 18.

Od strony południowo- wschodniej otwór okienny z widocznym rozkuciem muru gotyckiego od strony wschodniej oraz czytelnym nowożytnym opłaszczowaniem muru tworzącym oparcie sklepienia.

Mur północno- wschodni o wątku gotyckim z ubytkiem w narożniku wschodnim i wydatną rysą konstrukcyjną. Poniżej uszkodzenia widoczny mur o wątku gotyckim, analogicznym, jak cała powierzchnia muru. Na poziomie około 210 cm nad poziomem posadzki dwa zamurowane otwory o rozstawie około 90 cm (obserwacja analogiczna, jak w pomieszczeniu 16).

W narożniku północnym brak przewiązania przyległych murów. Mur północno- zachodni jest dobudowany do muru północno- wschodniego (obserwacja analogiczna, jak w pomieszczeniu 16).

Rozpoznanie dokonane w pomieszczeniu 17 potwierdza obserwacje z pomieszczenia 16, co pozwala wnioskować, że pomieszczenia 16 i 17 były pierwotnie jedną piwnicą, a regularnie rozmieszczone i zamurowane otwory mogą wyznaczać poziom pierwotnego drewnianego stropu.

ELEWACJE

Elewacja południowo- zachodnia, strona zachodnia

W miejscu domniemanego rozwarstwienia pomiędzy fazą gotycką funkcjonowania zamku i dobudowanym skrzydłem renesansowym, od północnego- zachodu, wykonano odkrywkę tynku. Stwierdzono pas skutej powierzchni ściany i sąsiadującą z tym fragmentem muru, od strony zachodniej, dobudowaną ścianę o wątku nowożytnym. W kierunku narożnika południowego, przewiązany mur o wątku gotyckim. Skrajne cegły powierzchni skutej wykazują ułożenie skośne względem powierzchni ściany, wskazujące przebieg nieistniejącego muru, skutego. Uzyskana obserwacja pozwala na wyciągnięcie wniosku, że w badanym miejscu nastąpiło skucie narożnej przypory zamku gotyckiego. Powyżej odkrywki rozwarstwienie kontynuuje się do wysokości nadproża okiennego pierwszego piętra. W połowie wysokości okna parteru, w obrębie muru gotyckiego, następuje zmiana wymiarów zastosowanych cegieł (cegły w partii górnej wyraźnie mniejsze). Czytelne jest również zróżnicowanie ich barwy. Zmienia się także sposób opracowania zachowanych spoin. W partii niższej spoiny są zagładzone, lekko wypukłe i oznaczone podwójnym nacięciem zarówno w spoinach poziomych, jak i pionowych. Nacięcie poziome powstały po wykonaniu nacięć pionowych. Spoiny partii górnej muru gotyckiego zatarto na gładko. W badanym węźle rozpoznano trzy fazy przylegających do siebie murów- fazę najstarszą , gotycką, wraz ze skutą powierzchnią przypory, biegnącą w kierunku narożnika południowego, fazę nowszą, również gotycką, stanowiącą nadbudowę muru fazy pierwszej, fazę najmłodszą, nowożytną, związaną z budową południowo-

zachodniego szczytu skrzydła północno- zachodniego. Rozpoznanie reliktów przypory wskazuje, że była ona symetryczna względem istniejącej przypory w narożniku południowym.

Elewacja południowo- zachodnia, strona południowa, przypora południowa

W narożniku południowym zamku zachowana jest przypora ze zniszczoną powierzchnią tynku, odsłaniającą wątek gotycki muru na całej jej wysokości. Dostrzeżono zmianę użytego materiału i zastosowanie w wyższych partiach cegieł mniejszych o barwie ciemniejszej. Cegły ułożone główkami są cegłami zendrówkowymi. W dolnej partii przypory wykonano odkrywkę tynku ujawniającą przewiązanie muru elewacji południowo- zachodniej i muru przypory.

Elewacja południowo- wschodnia, strona południowa.

Odkrywkę wykonano w miejscu domniemanego rozwarstwienia wynikającego z dobudowy skrzydła południowo- zachodniego zamku do starszej kurtyny muru biegnącego od strony wewnętrznej dzisiejszego zamku (zgodnie ze stratygrafią zamieszczoną w dokumentacji J. Romanowa. W dolnej partii muru (dwie najniższe warstwy cegieł widoczne w odkrywce) cegły posiadają wymiary cegieł gotyckich, ułożone są w wątku gotyckim i biegną poza linię domniemanego rozwarstwienia. W górnych partiach odkrywki (kolejnych 7 warstw cegieł) mur wykonano w wątku gotyckim z cegieł o proporcjach gotyckich. Ten fragment ściany posiada zasięg odmienny w poszczególnych warstwach i przylega do niego dobudowana ściana ułożona w wątku blokowym z cegieł o odmiennych proporcjach. Rozpoznanie nie potwierdziło w tym miejscu stratygrafii przyjętej przez Romanowa, natomiast również go nie wykluczyło, gdyż gotycki mur biegnący w kierunku północnym od wykonanej odkrywki, na badanym poziomie, nie zachował się. Wykonanie w tym miejscu odkrywki gruntu może prowadzić do uzyskania jednoznacznej odpowiedzi w tym zakresie.

Elewacja południowo- wschodnia, część środkowa, wylot kanału

W miejscu odprowadzenia wody opadowej (rynna) napotkano naturalną odkrywkę tynku, ukazującą bezpośrednio nad poziomem terenu zamurowane nadproże o formie pełnego łuku, szerokości około 1 m . Nadproże posiada oparcie w murze niewykazującym skucia w celu uzyskania ww. oparcia. Zapewne powstało wraz z wzniesieniem muru. Otwór zinterpretowano jako wylot odprowadzający wody opadowe z dziedzińca zamkowego. Jego interpretacja jako reliktu otworu strzelniczego mogłaby być prawdopodobna w przypadku stwierdzenia znacznie niższego od dzisiejszego poziomu użytkowego dziedzińca (mało prawdopodobne ze względu na wyniki badań archeologicznych J. Romanowa) lub istnienia od strony dziedzińca piwnic poprzedzających budowę skrzydła południowo- wschodniego zamku.

W sąsiedztwie omawianego otworu liczne współczesne naprawy muru, uniemożliwiające obserwację jego powierzchni.

Elewacja południowo- wschodnia, strona wschodnia.

Odkrywka w miejscu pogrubienia muru. Stwierdzono, w badanym fragmencie muru, odsadzkę na poziomie około 120 cm powyżej terenu. Mur jest przewiązany, jednofazowy, zarówno poniżej poziomu odsadzki, jak i powyżej. Wykonany jest z cegieł nowożytnych, ułożonych w wątku blokowym.

Elewacja południowo- wschodnia, przypora wschodnia.

Od strony północno- zachodniej przypory istnieje otwór drzwiowy prowadzący do jej wnętrza, w którym znajduje się niewielkie pomieszczenie. Do niego sprowadzone są, w różnym stopniu zachowania, dwa drewniane koryta zbite z desek, poprowadzone w dwóch równoległych kanałach. Zinterpretowano je jako relikt odprowadzenia ścieków z pomieszczeń ustępowych, istniejących zapewne na jednej z górnych kondygnacji zamku. Układ cegieł oraz ich proporcje wskazują na nowożytny charakter rozpoznanego reliktu. Wydaje się zasadna dalsza eksploracja badanego miejsca zarówno w zakresie badań górnych kondygnacji obiektu, jak również wewnątrz pomieszczenia, w celu poszukiwania poziomego kanału odprowadzającego nieczystości do fosy lub rzeki.

Elewacja północno- wschodnia, część wschodnia i środkowa.

W dolnych partiach wschodniej przypory narożnej stwierdzono w naturalnej odkrywce niewielki fragment muru o wątku gotyckim.

W części środkowej elewacji, w kierunku północno zachodnim od skrajnego okna kaplicy, nieco powyżej okna parteru, w naturalnej odkrywce, rozpoznano dość rozległy pas muru o wątku gotyckim. Powyżej mur z cegły ułożonej w wątku nowożytnym, z przewagą cegieł o układzie wozówkowym. Otwory okienne kaplicy zwieńczone łukiem ostrym, prawdopodobnie wtórnym, związanym z gotycyzacją jej wnętrza. Szczególnie wnikliwą obserwację powierzchni ściany prowadzono w obrębie spodziewanego rozwarstwienia pomiędzy skrzydłem północno- wschodnim o rodowodzie średniowiecznym i północno- zachodnim, renesansowym. Czytelnego rozwarstwienia nie stwierdzono zarówno w obszarze poszukiwań nieregularności układu cegieł, jak i makroskopowo dostrzegalnego zróżnicowania zaprawy. Stwierdzono natomiast dalszą kontynuację muru zawierającego w dolnych partiach fragmenty ułożone w wątku gotyckim (poza znanym zasięgiem zamku gotyckiego), w kierunku północno-zachodnim.

Z dokonanej obserwacji można domniemywać, że gotycki mur prowadzący poza obrys zamku w kierunku północno- zachodnim jest kontynuacją muru rozpoznanego jako gotycki w północnej ścianie budynku mieszkalnego zamykającego dziedziniec przedzamcza od północy. Rozpoznanie podobnego muru w południowej części przedzamcza przez J. Romanowa, może sugerować, że zamek w Niemodlinie posiadał przedzamcze oddzielone od terenu miasta murem obronnym.

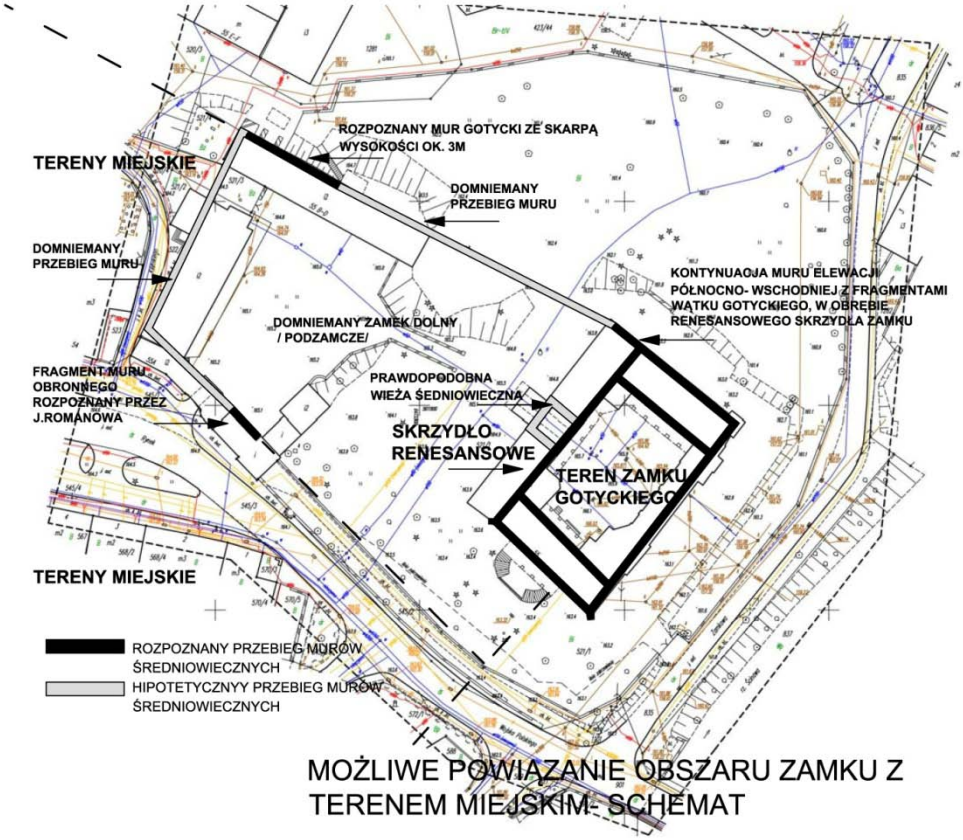

MOŻLIWE POWIĄZANIE OBSZARU ZAMKU Z TERENEM MIEJSKIM- SCHEMAT

Elewacja północno- zachodnia, narożnik bramy.

Rozpoznanie w postaci odkrywki tynku pomiędzy południowo- zachodnią elewacją bramy i elewacją północno- zachodnią zamku. Stwierdzono tu ściany przewiązane, wykonane z cegieł ułożonych w wątku nowożytnym.

6. Wnioski

Prace przeprowadzone w obrębie poziomu piwnic i elewacji zewnętrznych zamku, pozwalają na dokonanie pewnych weryfikacji dotychczasowych ustaleń, co opisano poniżej.

Na podstawie obserwacji rozpoznanych węzłów, zwłaszcza w obrębie zasięgu muru obwodowego ustalonego wg. J. Romanowa jako biegnącego od strony południowo- zachodniej i północno- wschodniej w linii wewnętrznej skrzydeł zamkowych, przebiegu tych murów na poziomie piwnic nie udało się potwierdzić. Wydaje się natomiast, że obwód ten obejmował również dom południowo- zachodni, jak również północno- wschodni. Zapewne znacznie większe niż w latach wcześniejszych pole obserwacji wątków murów elewacji, ujawniło natomiast co najmniej dwie fazy gotyckiego rozwoju zamku polegające na nadbudowie górnych kondygnacji skrzydła południowo- zachodniego. Obserwacja ta jest aktualnie szczególnie czytelna na powierzchni elewacji południowo- zachodniej.

Udokumentowano czytelne przekształcenia kondygnacji piwnicznych polegające na dobudowie jednej ze ścian poprzecznych w skrzydle południowo- zachodnim (pomiędzy pom. 016 i 017) i oparciu na niej sklepień, opłaszczowaniu muru obwodowego północno- zachodniego, przebudowie i budowie kolejnych sklepień. Rozpoznano jako pierwotne, średniowieczne, sklepienie nad pomieszczeniem 015.

Poza wątpliwościami dotyczącymi zasięgu obwodu zamku pierwotnego, istotnymi dla dziejów zamku jest rozpoznanie reliktu muru potwierdzającego istnienie zabudowy murowanej wzdłuż muru północno- zachodniego (szyja schodów piwnicznych pomieszczenia 01).

Wątpliwości pozostawiają nieznaczne fragmenty muru o wątku gotyckim w pomieszczeniu 08 od południowego- zachodu i 09 od strony północnego- wschodu. Być może są to słabo zachowane fragmenty średniowiecznej wieży bramnej wysuniętej poza lico kurtyny północno- zachodniej.

W pomieszczeniu 011 rozpoznano niewielki fragment muru o wątku gotyckim i opracowanych spoinach wskazujący, że poziom użytkowy w tym miejscu był znacznie obniżony, co może wskazywać, że nowożytne skrzydło północno- zachodnie powstało w miejscu fosy otaczającej mury obwodowe zamku.

W obrębie średniowiecznego zasięgu zamku udokumentowano fragmenty murów o opracowanych powierzchniach spoin w następujących miejscach:

- w południowo- wschodniej ścianie pomieszczenia 011
- na powierzchni ściany elewacji południowo- zachodniej, zróżnicowanych na różnych poziomach
- na fragmencie elewacji północno- wschodniej

elewacja południowo- zachodnia narożnik zachodni, górna partia muru o wątku gotyckim z opracowanymi spoinami

elewacja północno- wschodnia cześć środkowa, fragment muru o wątku gotyckim z opracowanymi spoinami

elewacja południowo- zachodnia narożnik zachodni, dolna partia muru o wątku gotyckim z opracowanymi spoinami

piwnica, skrzydło północno-zachodnie, pomieszczenie 011, fragment muru o wątku gotyckim z opracowanymi spoinami

Porównanie opracowania spoin w różnych fragmentach zamku.

W pomieszczeniu 015, pod poziomem posadzki rozpoznano fragmenty kanałów, zapewne relikty systemu ogrzewania zamku.

W zachodnim narożniku zewnętrznym zamku średniowiecznego rozpoznano relikty przypory, analogicznej do przypory istniejącej w narożniku południowym.

Zastosowane w murach średniowiecznych cegły są zróżnicowane zarówno pod względem rozmiaru cegieł, jak i ich barwy. Dla ustalenia relacji względnych pomiędzy fazami budowlanymi zamku średniowiecznego, dokonano pomiaru ich wymiarów. Pobrano je w obszarze piwnic skrzydła południowo- zachodniego (pomiar 1,2,3,4,5,7,8,9), północno- zachodniego (pomiar 10,11,12), północno- wschodniego (pomiar 13,14),oraz na zewnątrz budynku przy opisanym powyżej relikcie przypory zachodniej (pomiar 15), w ścianie skrzydła południowo- zachodniego, na parterze, od strony dziedzińca (pomiar 6), w ścianie północno- wschodniej, przy narożniku wschodnim zamku (pomiar 16). Ww. pomiary przyniosły następujące wyniki. Wyodrębniono 4 grupy cegieł o dość zbliżonych wymiarach.

Pierwszą z nich stanowią cegły zmierzone w murach szyi zejścia piwnicznego do piwnicy nr 015. Porównano tu cegły muru piwnicznego ściany północno- wschodniej skrzydła południowo-zachodniego, cegły tworzące zamurowanie przestrzeni pomiędzy powyższą ścianą i sklepieniem oraz na poziomie parteru w elewacji północno- wschodniej tej samej części zamku. Cegły te różnią się wymiarami od zastosowanych w murze południowo- zachodnim tego samego fragmentu zamku, co pozwala wnioskować, że wobec rozpięcia sklepienia kolebkowego pomiędzy ścianami południowo-zachodnią i północno- wschodnią, mur południowo- zachodni powstał wcześniej niż mur północno-wschodni, lub jednocześnie, jednak z użyciem odmiennego materiału.

Mur, z którego wykonano ww. ścianę południowo zachodnią wymurowano z cegieł zbliżonych wymiarami do miejsc pomiaru 9,10,15, a więc w murze północno- wschodnim piwnicy 016, w murze kurtyny północno- zachodniej (pomieszczenie 011), relikcie przypory zachodniej. Z powyższego można wnioskować, że mur obwodu zamku południowo- zachodni i północno- wschodni powstały w tym samym czasie.

Trzecią grupę stanowią cegły zastosowane w ścianach poprzecznych skrzydła południowo-zachodniego (pomiar 2,3,7), zapewne ściany poprzeczne powstały w tym samym czasie, co ściany podłużne skrzydła, jednak być może ze względów technologicznych wznoszono je niejednocześnie. W takim wypadku cegły grupy I i III należałoby uznać za jednoczasowe.

Czwarta grupa cegieł została wyodrębniona w punktach pomiaru 11,12,13,14,16, czyli w obrębie wszystkich pomiarów cegieł murów skrzydła północno- wschodniego oraz w reliktach muru północno- wschodniego pomieszczenia 011 zlokalizowanego w renesansowym skrzydle północno- zachodnim. Wynik wydaje się potwierdzać istnienie średniowiecznej wieży zamkowej przyległej od zewnątrz do kurtyny północno- zachodniej zamku, w jej części środkowej.

Należy zwrócić uwagę, że pomiary cegieł 1,10,11,12,15,16 z uwagi na ograniczoną liczbę pomiarów możliwych do uzyskania nie dają pełnego materiału porównawczego i zostały jedynie dopasowane do wyników uzyskanych w pozostałych punktach. W punkcie pomiaru 15 (relikt przypory) odkrywka została zatynkowana przed zakończeniem prac badawczych, skutkiem czego wymiar cegieł podano jako przybliżony, pobrany powyżej odkrywki.

Pomiar cegieł wydaje się potwierdzać wyniki dotyczące chronologii murów średniowiecznych sformułowane w oparciu analizę relacji względnych badanych węzłów. Wskazują, że mur obwodowy zamku średniowiecznego pierwotnie powstał w pełnym zasięgu dzisiejszej części gotyckiej zamku, nie wykluczają powstania domu południowo- zachodniego później, niż obwód murów zamku.

Na podstawie rozpoznanych rozwarstwień i zróżnicowania technologicznego murów sporządzono rysunek stratygraficzny kondygnacji piwnicznej zamku.

7. Wnioski do dalszych badań

Wobec przewidywanych prac adaptacyjnych, pełne rozpoznanie wszelkich wartości zabytkowych zamku powinno odbyć się wyprzedzająco w stosunku do prac projektowych. Rozpoznana i udokumentowana na poziomie piwnic i częściowo kondygnacji parteru stratygrafia murów, powinna być podstawą do kontynuacji prac badawczych na wyższych kondygnacjach. Szczególne znaczenie powinno mieć rozpoznanie faz średniowiecznej nadbudowy skrzydeł zamku oraz ewentualne przekształcenia układu funkcjonalnego obiektu.

W miejscach nieprzesklepionych, drewniane stropy powinny być poddane badaniu i udokumentowaniu wyników tego rozpoznania.

Poszukiwanie reliktów wystroju wnętrz i elewacji powinno być kontynuowane przez konserwatora dzieł sztuki i wyprzedzać przyszłe prace remontowe i adaptacyjne zamku.

Rozpoznania architektonicznego powinny wymagać elementy wystroju dziedzińca zamkowego, a w szczególności elementy krużganków.

Zawarte w niniejszym opracowaniu spostrzeżenia dotyczące funkcjonowania średniowiecznego zamku dolnego (podzamcza), powinny być zweryfikowane rozpoznaniem archeologicznym.

8. Autorskie wnioski konserwatorskie

Na podstawie dokonanych rozpoznań, autorzy niniejszego opracowania wskazują na zasadność rozważenia możliwości wyeksponowania elewacji południowo- zachodniej zamku poprzez odsłonięcie wątków gotyckich na całej powierzchni średniowiecznej części tej elewacji. Należy również rozważyć możliwość rekonstrukcji przypory zachodniej, której relikt został odnaleziony.

Wobec powyższego wszelkie prace naprawcze murów o cechach średniowiecznych powinny być realizowane w taki sposób, żeby nie naruszyć zachowanych fragmentów ścian oraz odsłonić ich powierzchnię zewnętrzną wraz ze spoinami.

9. Ilustracje

Karty węzłów i pomieszczeń
1. karta pomieszczenia 06
2. karta pomieszczenia 05
3. karta pomieszczenia 04
4. karta pomieszczenia 03
5. karta pomieszczenia 02
6. karta pomieszczenia 01, karta 1
7. karta pomieszczenia 01, karta 2
8. karta pomieszczenia 08
9. karta pomieszczenia 010
10. karta pomieszczenia 011
11. karta pomieszczenia 012, karta 1
12. karta pomieszczenia 012, karta 2

13. karta pomieszczenia 012, karta 3
14. karta pomieszczenia 013
15. karta pomieszczenia 014, karta 1
16. karta pomieszczenia 014, karta 2
17. karta pomieszczenia 014, karta 3
18. karta pomieszczenia 015, karta 1
19. karta pomieszczenia 015, karta 2
20. karta pomieszczenia 015, karta 3
21. karta pomieszczenia 016
22. karta pomieszczenia 017
23. elewacja SW, strona zachodnia
24. Przypora południowa
25. Elewacja SE, strona południowa
26. Elewacja SE, wylot kanału
27. Elewacja SE, uskok
28. Elewacja SE, przypora ustępowa
29. Elewacja NE, część wschodnia i środkowa
30. Elewacja NE, część północna
31. Elewacja NW, narożnik bramy
32. karta pomiaru cegieł
33. Zbiorcze zestawienie węzłów
34. Stratygrafia kondygnacji piwnicznej